

EFTIRLIT MEÐ HREINSUN LÓÐAR OG
UPPMÆLINGAR Á HRÓLFSKÁLAVÖR 1:

GREINARGERÐ

HELGA JÓNSDÓTTIR

FORNLEIFASTOFNUN ÍSLANDS SES

REYKJAVÍK 2023

FS978-23341

Forsíðumyndin sýnir lóðina að Hrólfsskálavör 1, horft í suður. Ljósmynd: Hildur Gestsdóttir

© 2024

FORNLEIFASTOFNUN ÍSLANDS SES

Bræðraborgastíg 9

101 REYKJAVÍK

SÍMI: +354-5511033

NETFANG: fsi@fornleif.is

HEIMASÍÐA: www.fornleif.is

Verkefnið

Í júlí 2023 fékk Fornleifastofnun Íslands beiðni frá Ásbirni Jónssyni um að hafa eftirlit með hreinsun gróðurs á Hrólfskálavör 1 á Seltjarnarnesi og mæla að því loknu upp sýnilegar minjar á svæðinu. Var það í kjölfar úrskurðar Minjastofnunar Íslands um að áður en hægt yrði að úrskurða um mögulegar fornleifarannsóknir á reitnum þyrfti að afla betri upplýsinga um yfirborðsminjar (sbr. tölvupóstur Hennýjar Hafsteinsdóttur 6. júní og 26. júlí 2023). Minjar á reitnum voru á kafi í órækt og því mæltist Minjastofnun til að gróður yrði hreinsaður undir eftirliti fornleifafræðings og síðan yrðu allar þær minjar sem sýnilegar væru skráðar og mældar upp.

Verkið var unnið í nóvember og desember 2023 fyrir Ásbjörn Jónsson lóðareiganda. Um slátt og gróðurhreinsun sá verktakinn Sláttur og smáverk. Um eftirlitið og fornleifaskráninguna sá Helga Jónsdóttir fornleifafræðingur sem einnig vann úrvinnslu og ritaði greinargerðina. Hildur Gestsdóttir fornleifafræðingur aðstoðaði við vettvangskönnun og frágang skýrslu.

Mynd 1. Lóðin við Hrólfskálavör 1 á Seltjarnarnesi. Staðsetning innan Seltjarnarness sést á minna kortinu

Umrædd lóð, Hrólfskálavör 1, er á milli Steinavara 10 og Hrólfskálavara 3 á Seltjarnarnesi. Að norðan afmarkast lóðin af göngustíg við Suðurströnd og að sunnan af bílastæði við enda Hólfsskálavara.

Fornleifastofnun Íslands vann aðalskráningu minja á Seltjarnarnesi árið 2006 og voru þá allar jarðir á Nesinu skráðar, m.a. jörðin Hrólfskálur sem umrædd lóð tilheyrði.¹ Við aðalskráningu voru þrjár fornleifar skráðar á þessum slóðum; bæjarhóll (GK-222:001), heimild um kálgarð (GK-222:015) og heimild um fjós (GK-222:020) en síðastnefndi staðurinn var líklega að mestu eða fullu innan marka lóðarinnar Hrólfskálavara 3. Eftir að lóðin var hreinsuð bættist einn minjastaður við (GK-222-022). Það var garðbútur sem að mestu var úr grjóti og er norðarlega á lóðinni, við mönina sem snýr austur-vestur nyrst á lóðinni. Mögulegt er reyndar að garðlagið tengist kálgarði (GK-222-015) en ekki er hægt að fullyrða um það að svo stöddu og var garðinum því gefið sérstakt númer.

Að neðan eru upplýsingar um minjastaðina fjóra sem koma við sögu á lóðinni og byggir textinn að mestu á skráningunni frá 2006 en við skráninguna var stuðst við túnakort frá 1916 og Seltirningabók. Aftast er bætt við texta með skáletri úr endurskoðun skráningar 2023:

GK-222:001 Hrólfskáli; bæjarhóll, bústaður

Bæjarhús Hrólfskála (I) stóðu á seinni öldum á því svæði sem nú er austan Steinavara 10 og vestan Hrólfskálavara 3, en á milli þessara tveggja húsa eru 50 metrar. Síðasti torfbærinn í Hrólfskála stóð að líkindum á þýfðum og grónum bletti milli Steinavara Hrólfskálavara 3, milli 10 og malbikaðs bílaplans að sunnan og götunnar Suðurstrandar að norðan. En síðasta bæjarhúsið í Hrólfskála var timburhús byggt 1880. Það var reist norðan við síðasta torfbæinn, en nú liggur Suðurströnd yfir stæði timburhússins. Þar sem timburhúsið stóð áður er nú malbikuð gata og gangstétt (Suðurgata). Þar suður af er þýfður og gróinn blettur milli tveggja íbúðarhúsa, Steinavara 10 og Hrólfskálavara 3 og sunnan þýfða blettsins er malbikað bílaplan Hrólfskálavara. Svæðið sem íbúðarhús Hrólfskála stóðu áður á er nú mikið raskað sökum vegagerðar og bygginga og því er ekki hægt að greina þar bæjarhól. Þó er afar líklegt að undir sverði á hinum þýfða bletti milli Steinavara 10 og Hrólfskálavara 3 leynist fornleifar og að þar sé bæjarstæðið minnst raskað. Yngsta íbúðarhúsið í Hrólfskála var timburhús reist 1880 fyrir norðan síðasta torfbæinn. Timburhúsið var flutt á Suðurnesin árið 1949, nánar tiltekið inn í Voga. Síðasti torfbærinn var í notkun samhliða timburhúsinu og stóð í það minnsta fram yfir 1887, en samkvæmt heimildamanni stóð hann að líkindum undir þaki fram í byrjun 20. aldar. Hleðslugrjót úr grunni timburhússins

¹ Elín Ósk Hreiðarsdóttir og Rúnar Leifsson, 2006

var nýtt til að hlaða undir heimreið Steinavara 10 þar sem nú búa afkomendur ábúenda í Hrólfskálá.

2023: Við endurskoðun skráningar 2023 fundust engar nýjar minjar sem varpað gætu ljósi á staðsetningu bæjarins.

GK-222:015 heimild um kálgarð.

Inn á túnakort frá 1916 eru merktir tveir kálgarðar sem sagðir eru tilheyra „vesturbýli“ (og er þar að líkindum átt við Hrólfskálá I). Hér er skráður sá syðri, en sá nyrðri er númer 013. Hluti kálgarðs þessa er enn í rækt innan girðingar Steinavara 10, en leifar hlaðins skjólgarðs sem var í kringum kálgarðinn fyrr á tímum má enn finna á hinu gróna svæði milli Steinavara 10 og Hrólfskálavara 3. Hlaðni garðurinn er 2 m norður af og liggur samhliða bílastæði í vesturenda Hrólfskálavara. Bletturinn sem hlaðni garðurinn er á er alls um 40-50 m frá vestri til austurs. Tveimur metrum sunnan við hlaðna garðinn er malbikað bílaplan vestast í botnlangagötunni Hrólfskálavör. Sá hluti kálgarðsins sem enn er í rækt, er rabbabarabeð í grónum bakgarði Steinavara 10. Á milli Steinavara 10 og Hrólfskálavara 3 sér enn fyrir hlöðnum skjólgarði sem áður var í kringum hinn ræktaða reit. Garðurinn er 10 m langur frá austri til vesturs og um 1 m breiður. Hæst nær hleðslan í um 0,8 m hæð en er víðast nokkuð sokkin í umhverfi sitt. Greina má 4 umför og er garðurinn hlaðinn úr miðlungsstóru grjóti og er hann nokkuð mikið yfirgróinn. Í bakgarði Steinavara 10, austan við íbúðarhúsið, er rabbabarareitur enn í rækt sem áður var hluti þessa kálgarðs og var honum plantað var af ömmu Sigurðar Péturssonar heimildamanns þegar bæjarhús Hrólfskálá 1 stóðu enn.

2023: Þegar gróður hafði verið hreinsaður af svæðinu haustið 2023 sáust vel leifar L-laga garðs sem líklega hefur verið suðvesturhorn kálgarðsins. Suðurhlið kálgarðsins mátti rekja á 14 m kafla frá horni þar til hann hvarf í hækkun í landinu sem stafar hugsanlega af fyllingu síðan húsið að Hrólfskálavör 3 var byggt. Vesturhlið kálgarðsins mátti rekja í um 8 m til norðurs þar til sléttist úr honum að virðist. Garðurinn er nú um 1-1,3 m á breidd og 0,5 m á hæð. Nokkru norðan við hann var skráð garðbútur GK-222:022 sem hugsanlegt er að kunni að vera framhald garðsins þótt það hafi ekki þótt fullvíst.

GK-222:020 heimild um fjós

Inn á túnakort frá 1916 er merkt stórt útihús, um 8 m suður af íbúðarhúsi (GK-222:001). Samkvæmt heimildamanni [Sigurði Péturssyni] var byggingin fjós og hlaða og stóð hún áður þar sem nú stendur íbúðarhúsið Hrólfskálavör 3. Þar er

nú íbúðarhús með vélgröfnum kjallara og sléttuðum garði. Ekkert sést í dag til útihússins en byggingin sést á loftmynd frá um 1930 sem er á blaðsíðu 111 í Seltirningabók.

2023: Fjósið hefur að líkindum verið að mestu eða alfarið innan marka lóðarinnar við Hrólfskálavara 3 en þar sem hún kann að hafa verið nærri eða náð að lóðarmörkum er hún höfð með á fornleifaskrá.

GK-222:022 garðlag hlutverk óþekkt.

Ein fornleif var nýskráð á lóð Hrólfskálavara 1 haustið 2023. Það var steinadreif, líklegt garðlag sem snýr norður-suður líkt og sést undan möninni sem gerð var efst á lóðinni á tímabilinu 1958 til 1996. Hugsanlegt er að garðlagið sé hluti af kálgarði GK-222-015 en ekki er hægt að fullyrða um það án frekari rannsókna. Garðurinn er úr sjóbörnu grjóti. Er 2 m breitt og 0,3-0,6 m hátt.

Samantekt

Lóðin Hrólfskálavör er töluvert röskuð. Mön sem er á mörkum lóðarinnar og Suðurstrandar sést á loftmynd frá 1996 en er ekki á mynd frá 1958. Á loftmyndum sem teknar eru eftir 2008 sjást runnar og nokkrar aspir næst gangstétt við Suðurströnd. Sá trjágróður hefur komið eftir 2006-2007. Yfirborðsummerki um flestar af þeim fornleifum sem heimildir eru um að kunni að hafa verið á þessum slóðum eru horfnar. Það gildir um sjálft bæjarstæðið (GK-222:001) og fjósið (GK-222:020) sem þó var að líkindum alfarið austan við lóðarmörk. Ummerki um kálgarð sem var skammt frá bænum sjást enn að hluta (GK-222:015) og er hugsanlegt að hleðsla/garðleifar sem fundust þar skammt norðan við (GK-222:022) hafi einnig tilheyrt kálgarðinum þótt ekki hafi það talist fullvíst.

Þrátt fyrir að lóðin sé mikið röskuð er vel hugsanlegt að frekari minjar kunni að koma í ljós í framkvæmdum en Minjastofnun Íslands mun úrskurða um mögulegar mótvægisáðgerðir vegna framkvæmda.

Heimildir

Elín Ósk Hreiðarsdóttir og Rúnar Leifsson (2006). *Fornleifaskráning á Seltjarnarnesi*. FS305-05221. Reykjavík: Fornleifastofnun Íslands.

Heimir Þorleifsson. 1991. Seltirningabók. Valhúsaútgáfan. Seltjarnarnes.

Henný Hafsteinsdóttir. 2023. Bréf frá Henný Hafsteinsdóttur, minjaverði Reykjavíkur og nágrennis til Ásbjörns Jónssonar lóðareiganda. Dagsett 6. júní og 26. júlí 2023.

Óútgefið efni:

Loftmyndir ehf.: Kortasjá loftmyndir frá 1958 og 1996. <https://map.is/seltjarnarnes/>

Túnakort: Uppdrættir af túnum á Seltjarnarnesi 1916. Þjóðskjalasafn Íslands.